

१९७८

म. ग्रं. सं. ठाणें

विषय

४१८२१

सं. क्र.

३६०००

ग्राचा पोवाडा.

रचनाकार—कविभूषण ब० ग० खापर्डे, उमरावती.

REFBK-0003983

मुद्रक व प्रकाशक—कविभूषण बलवंत गणेश खापर्डे,
“ अरुण ” छापखाना, उमरावती, (वऱ्हाड.)

* किंमत
दीड आणा.

श० १८५०.
(स० १९२९ इ०)

समर्पण.

(चाल १.)

माझ सुदाम्याच हे पव्ह, पाखडुनि खाव,
कुठं न टोचाव । सुजनजन चतुराच्या
टालुला । शिवाजिच्या वंदीतों पावलां ।

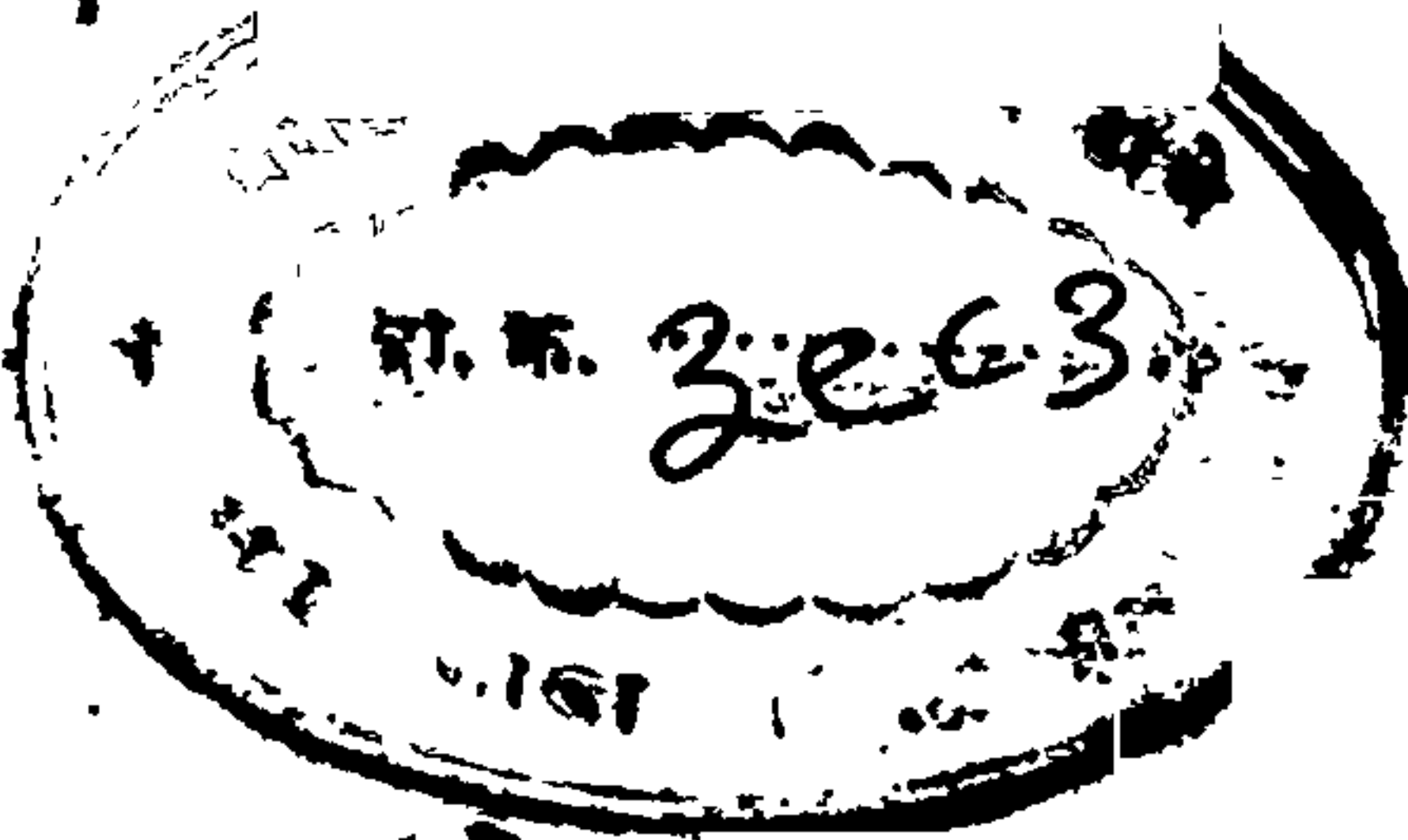
पवाडा
अपीतों हा त्याला ॥

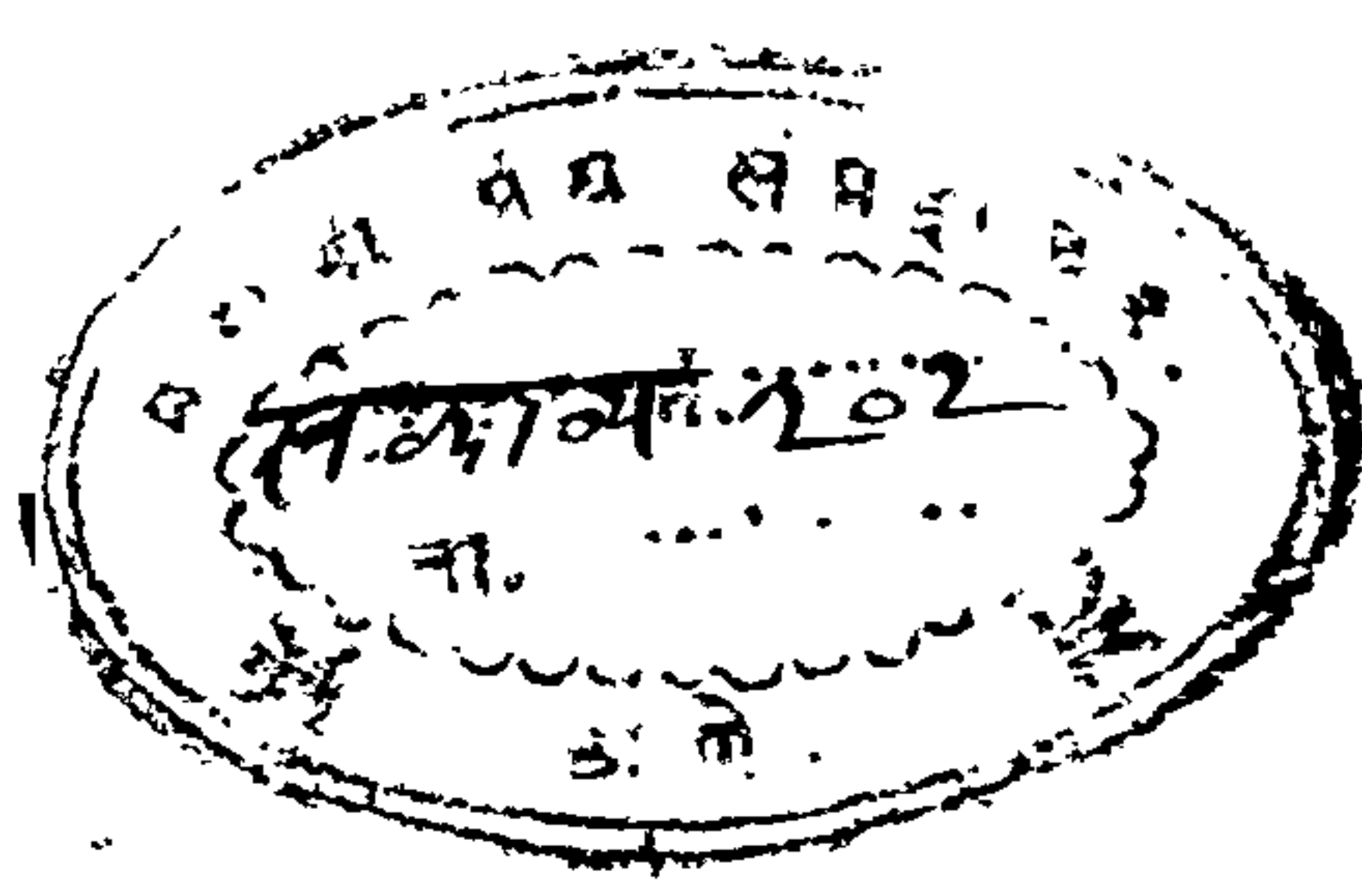

REFBK-0003983

REFBK-0003983

ब० ग० खापडे.

प्रस्तावना.

(चाल १.)

अंत नाही तुझ्या गूणाला, कितीही केला, अपुरा
राहीला । पोवाडा जो जो तुझा झाला । जो जो
कुणि कशाहि कविनं केला । जो जो वा होइल
पुढच्या काळाला ॥

ब० ग० खापर्डे.

निवेदन.

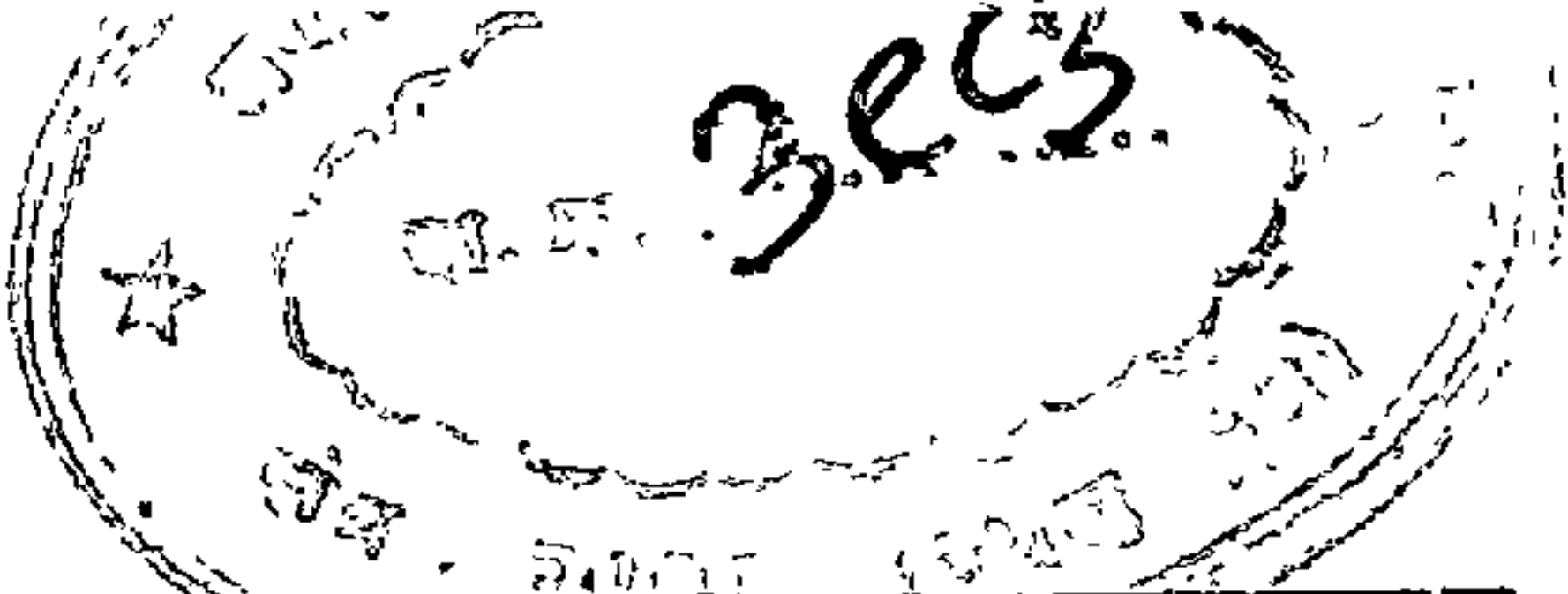
पोवाडे करण्याची पुष्कळ दिवसांपासून इच्छा होती, पण चाली येत नसल्यामुळे नडत असे. इ० स० १९२८ साली श्री० अ० वि० मुळे उमरावतीस आले, तेव्हां बहुतेक चाली ऐकावयासहि मिळाल्या, व त्या मुद्दाम शिकूनहि घेतल्या. नंतर बाकीच्या चाली गोळा केल्या, व ह्या मांडवलाच्या बळावर दोन-तीन नव्याहि बसविल्या, व ह्या पोवाड्याबरोबर श्री० मुळे ह्यांस पुढें सुमारे महिन्या दीड महिन्यानेच त्यांतील एक-दोन ह्मणण्याच्या दृष्टीने बसवूनहि दिल्या. पोवाड्यांचें हल्लीं नव्या धर्तीवर पुनरुज्जीवन होत आहे ही फार आनंदाची व सर्व दृष्टींनीं इष्ट अशी गोष्ट आहे. अर्थात् नव्या नव्या चालीहि आतां पोवाड्यांत ह्यापुढें निर्माण, व अन्तर्भूत, होण्याचा संभव अधिक आहे. पण पोवाड्याविषयीं आस्था बाळगणारांस आजच्या तरी सर्व प्रचलित चालींची माहिती व्हावी, ह्मणून त्या सर्व चालींचें वर्गवारीनें व क्रमांकवारीनें कोष्टक करण्याचें एक आजवर व्हावयाचें राहिलेलें कामहि करण्याचा मीं प्रयत्न केला आहे, व तें कोष्टक सोबत पुढील पानावर दिलें आहे.

उमरावती (वऱ्हाड),
श्रीशिवजयन्ति,
फाल्गुन व॥ ३, शके १८५० (शुद्ध पं०).

ब० ग० खापडें.

पोवाड्यांतील चालींचे कोष्टक.

क्रमांक.	कोठील.	चालींचे नांव.	उदाहरणाचा चरण.
१	गं. गोखल्यांच्या पोवाड्यांतील.	मोठी चाल.	“ धन्य धन्य शहाजि नरवीर० ”
१ अ.	गो. देसाई ह्यांची.	पेशव्यांची चाल.	“ श्रीमंत पेशवे सवाई माधवराव० ”
२	जुनी.	धावती धाटणी.	“ काय बैठक रावसाहेबाची। पानविड मजा खायाचि ॥ ”
३	गं. गोखल्यांच्या पोवाड्यांतील.	निजामशाही धाटणी.	“ निजामशाहि राज्य बुडवीन (हो)। असा चंग बांधला त्यानं ॥ ”
४	„	पूर्णचंद्राची धाटणी.	“ जशा कळा पूर्णचंद्र स। तमा सिंह वाढतो दिमादीस ॥ ”
५	„	दरबारची धाटणी.	“ बादशहानें भरवला दरबार। शहाजिला दिला आधिकार ॥ ”
६	„	विजापूरची धाटणी.	“ विजापुरीं सरदार कोण कोण। ह्याचा ठाव काढला शहाजीनं ॥ ”
७	ब. खापर्डे ह्यांची.	कृष्णावताराची धाटणी.	“ संपला कृष्ण-अवतार। माजला कली अनिवार ॥ ”
८	अ. वि. मुळे ह्यांची.	नाटकाची धाटणी.	“ नाटकांत नाटक सौभद्र। हावभाव रघूविर सावकार ॥ ”
९	जुनी.	एकछत्राची चाल.	“ एकछत्र करुन गेले राव माधवराव। ”
१०	जुनी.	भिवरेची चाल.	“ भिवरेवर पडला तळ, रयत तळमळ० ”
११	गं. गोखले ह्यांच्या पोवाड्यांतील.	दोनप्रहरची चाल.	“ दोनप्रहर युद्ध निकरानं केलं, पण कोणि हटे ना कोणाला ॥ ”
१२	फटाव; पां. खाडिलकर ह्यांची.	ब्रह्मवंशीची चाल.	“ ब्रह्मवंशि तेजोराशी धन्य बाजीराव० ”
१३	„ अ. वि. मुळे ह्यांची.	जरिपटक्याची चाल.	“ जरिपटका वरीं फडफडे, तोफ गडगडे० ”
१४	„ जुनी.	स्वस्तिकाची चाल.	“ मांडुनि स्वस्तिक सुवर्णपाट, अडणीवर सोन्याचें ताट० ”
१५	अ. वि. मुळे ह्यांची.	सूर्याजीची चाल.	“ गवनास आग लाविली, सूर्याजी बळी, ह्मणे शिवाजीला (हो)। कळेल महाराजांला ॥ ”
१६	जुनी.	श्रीरंगाची चाल.	“ जसा रंग श्रीरंग खेळले० ”
१७	जुनी.	पगडीची चाल.	“ कगणिदार भरजरी रायाच्या पगडि शिरावर० ”

स. का. २०८
२०/१०/२०

अफजुल-वधाचा पोवाडा.

(चाल १; “ धन्य धन्य शहाजि नरवीर० ”)

नरहरिनं हिरण्यकश्यपुला, कृष्णानं कंसाळा, भीमानं जरा-
संधाला । धरुनि जसा चिरुनि उभा मारिला । चिरुनिया
दुष्ट दंडियेला । शिवाजिनं मारिलं तसंच अफजुलाला ॥ ध्रु० ॥

स्वराज्याचा दिवा हो लाविला, त्याला फुंकायाला, बांधुन
कमरेला । दुष्ट मोठा धावुन जोरानं आला । शिवाजिनं मानेशींच
तोडिला । तोंडांतला वारा तोंडि राहिला ॥

शिवाजिनं मुलुख मारुन, बंडालि मांडुन, केलं हैराण । विजा-
पुर-दरबार अस्त झाला । हाक नित मारितसे अल्लाला ।
सोडवि न कोणि परी त्याला ॥

(चाल १; “निजामशाही” धाटणी.)

होति हो जहागिर मोठी । अफजुलखानाचि कृष्णेच्या काठी ॥
शिवाजिची सदा रेटारेटी । मोठि चाले तिथें कुटाकूटी ॥
जीव नकोसा झाला खानाला । कसं टाळूं अशा ह्या त्रासाला ॥
दम नाकामंधि त्याचा आला । जीव त्याचा त्रासुनशानि गेला ॥
येक जुगत् सुचलि खानाला । विजापुरा खान तो गेला ॥
त्यानं सांगितलं बड्या साहेबिणिला । 'हा शिवाजि लइच माजला ॥
ह्याचा पाहिजे बंदोबस्त केला । येखान् दिवशि घेइल जीवाला ॥
सांगा सांगा तुम्ही अलिशहाला । अरे झोंपि कसा रे तूं गेला ॥

तो शत्रु तिकडे माजला । करतोस कशाला राज्याला ' ॥
 साहेबिणिनं सांगितलं शहाला । आलं तें शहाच्या मनाला ॥
 मोठा दरबार शहानं भरवीला । बोलाविलं मोठ्या मोठ्या खांला ॥
 विचारिलं त्यानं सम्यांला । कोण् जातो अशा समयाला ॥
 कोण् जातो शिवाजि जिंकायला । कोण् जातो शिवाजि हद्दायला ॥
 कोण् जातो शिवाजि मारायला । कोण् जातो शिवाजि बांधायला ॥

(चाल २; " दरबार "-ची धाटणी.)

ऐकुनी शहाचा सवाल । आ वासुन समुद्र बसल ॥
 टकमकां पहाति येकमेकां । परि वाचा फुटे ना हो येका ॥
 शिवारायाचं नांव ऐकीलं । डोळ्यापुढें काजव चमकल ॥
 तोंडचं पाणि पळालं । कितिकांनीं तोंड लपवीलं ॥

(चाल ४; " भिवरेवर पडला तळ० ")

अब्रु गेली दरवाराचि, विजापूराचि, अलीशहाचि, कुणी बोले ना ।
 मी जातों शिवाजिवर ह्मणुन, मिशी वर पिलुन, कोणि उभं होइ ना ॥

(चाल २; धावती धाटणी.)

शहा लाल रागानं झाला । आलि चीड फार खानाला ॥
 अफजुलखान उठून गर्जला । जिंकील मर्द ह्या त्याला ॥
 आणतो जिता धरुन शिवाजिला । करतो बंद पिंजऱ्यांत त्याला ॥
 मूकडावाणि आणतो दावायला । थोड्या दिसांत ह्या दरबाराला ॥

(चाल ६; कटाव; " ब्रह्मवंशि० "-सारखी.)

झाला बादशहा खुष, झाले दरवारी खुष; बडी साहेबिण खुष,
 अफजुलखानाला । नव्हतं भविष्य ठाउक कोणाला । कोणाला हो ।
 बसला नशीबाचा भला टोला ॥

केला मोठा मानपान, दिलं तस्वारीचं पान, केला सैन्यप्रति-
जाण, अफजुलखानाला । नव्हतं भविष्य०.....॥
दिलं सैन्य हाताखालीं, दोन वर्ष बेगमी दिली । स्वारी
खानाबि केली, लढायाला । नव्हतं भविष्य०..... ॥
चौक पहिला ॥ १ ॥

२.

(चाल ५; “ दोन प्रहर युद्ध निकरानं केलं० ”)

गुरुदर्शन घ्याया खान जाय पण - प्रकार विपरित झाला ॥
वली गुरू एक फकीर, अफजुलखान - त्याचा होता चेला ॥
मोहिमेला जायासाठीं गुरूचं - दर्शन घ्याया खान गेला ॥
पाहून त्याला गुरू ह्मणे “नाहिं शिर-तुला लढशि काशाला ?” ॥
ऐकून खानाच्या मनाला धक्का - फारच एकदम बसला ॥
अपशकून लई हा मोठाच झाला, - कांहिं सुवे ना खानाला ॥
तिरुसष्ट वायका होत्या खानाला, - त्यानं मारिलं समद्यांला ॥
अफजलपुरीं तळयारीं नेउन् जळीं त्यानं - साऱ्या त्या बुडविल्या ॥
आकांत काय सांगु हो त्यांचा, - होतो जिर्विं गलबला ॥
अठवला जरी तो प्रसंग होतो - जीव कसा कावला ॥
तेथुन् निघुन् तोरव्यावरीं खान ये - पहिल्या मुक्कामाला ॥
तिथें हत्ति निशाणाचा विशाल त्याचा - पडून एकदम मेला ॥
काठि निशाणाचि मोडली, निशाण तें - पडलं हो धरणिला ॥
अपशकून तरी देवानं द्यावे किति, - सीमा काय नाहिं त्याला ॥

(चाल १.)

परोपरीं सुचवि कंसारी, गोष्ट होणारी, ऐकायाचि तरी । बुद्धि परी
कुठें असे मनुजाला । काय हो हरी करिल तो त्याला । अफजुल-
खान अशा गुणानं ठार मेला ॥ चौक दुसरा ॥ २ ॥

३.

(चाल १.)

तो संतकुळाचा मणी, साधु राजकारणि, मुक्त धोरणी । गहन
तपोवनीं प्रार्थि रामाला । आनंदवनभुवन राष्ट्र करण्याला
असा तो समर्थ रामदास झाला ॥

(चाल २; “ विजापुर-”ची धाटणी.)

काननीं गहन वैसून । लाविलं त्यानं हो ध्यान ॥
आधारच जो स्वराज्याचा । आधार मायभूमीचा ॥
आधार हिंदुधर्माचा । आधार गोरगरीबांचा ॥
आधार दानदुवळ्यांचा । आधार त्रस्त जीवांचा ॥
तो थोर शिवाजीराजा । होता हो शिष्य प्रिय त्याचा ॥
लाविलं ध्यान समर्थानं । पाहिलं दिव्य दृष्टीनं ॥
नीघालं मोठं हे सैन्य । शिवाजिवर विजापुराहून ॥

(चाल २; धावती धाटणी.)

झड् लिही त्याला पत्राला । ओव्या हो साध्यासुध्या केल्या ॥
गोविलं त्यांत मजकुराला । घेउन् पहिल्या पहिल्या अक्षराला ॥
' विजापुराचा सरदार नीघाला । त्वां पाहिजे गुप्त सला केला ' ॥
शिववानं वंदिलं पत्राला । घेतलं मस्तकीं त्याला ॥
गुरुप्रेमानं राजा गहिवरला । शत्रुवर फार कोपला ॥
शहाजिचा निरोपवी आला । कळविलं ह्याच बातमीला ॥
सला त्यानं बि हाच होता दीला । राजाला हुरूप मोठा आला ॥
मातृभक्त थोर तो राजा । दाविलीं पत्रं मातेला ॥
कौसल्या ती कलियुगांतली । कीं यशोदा गोकुळांतली ॥
पत्र पाहुन् फार गहिवरली । पणू आसवं तिनं आवरलीं ॥

किति झालं माता ती ठरली । चिंता मनीं पुत्राची पडली ॥
परि मोठ्या धिराचि माऊली । होति स्वराज्याचि साऊली ॥
राजकाजांत होति कसलेली । धीर धरुन पुत्राला बोलली ॥
' पाहिजे समदि बोलावीली । मंडळी येथं आपुली ' ॥
शिवाजिनं पत्रं पाठवीलीं । मंडळी समदि जमवीली ॥

(चाल ३; " एकछत्र करुन गेले० ")

शामराजपंत, रघुनाथपंत, सबनीस ।
अण्णाजिपंत, गंगाजि मंगाजि वांकनीस ॥
सोनाजिपंत डबीर, नारो हणमन्ते ।
निळोपंत मुजुमदार, जिवाजिबा दवकान्ते ॥
सुभानजीनाइक, गोमाजि पानसंबळ ।
चतुर तो उपाध्या, कृष्णाजि पानसंबळ ॥
माणकोजी दहातोंडे, सुभानजी इंगळे ।
सर्नोबत् नेताजी, मोरोपंत पिंगळे ॥
ब्राह्मण सेनापति नारायणबी भले ।
सारे होते लोक ते किती प्रसंग पाहिलेले ॥
शहाजिच्या तालमीमंथि तयार झालेले ।
जिजाबाइच्या धोरणी दृष्टिमंथीं वाढलेले ॥
स्वराज्याचो उषा मनांमधीं गोड पहाणारे ।
ती पहाट फुटुनशान् मनं रंगून गेलेले ॥
अति गुणी, तसेच ईमानी, शूर रणधीर ।
होते मोठे धोरणी, तसेच बाके लढणार ॥

(चाल २; " विजापुर "-ची धाटणी.)

मनसुबा त्यांनिं बसुन केला । देउं नये लढाई खानाला ॥
तीस हजार फौज खानाची । दहा हजार नाहिं पुरती अम्ची ॥
बचावाचं धोरण अण्ण घ्यावं । आडरानांत खानाला खेचावं ॥

प्रतापगडा धरुन बसावं । महाराजांनीं गडावर रहावं ॥
 आडवाटेंत खान अडकेल । बोक्यावानी मग गवसेल ॥
 मग खुशाल करावि लांडगेतोड । दुस्मानांचीं मोडुनशानि हाडं॥
 गनिमीच काव्यानं लढावं । खानाचं सैन्य रडवावं ॥
 खानाला पुरतं सतावावं । 'तोबा तोबा' कराया लावावं ॥

(चाल २; " दरबार "-ची धाटणी.)

तो साखर जर पेरील । आपण् अमृत पाहिजे पेरीलं ॥
 बोलामधें हटुं नये त्याला । कृतिमधेंहि हरुं नये त्याला ॥
 हा गनीम माराय आला । मराठ्यांचं पाणि दावुं त्याला ॥
 हा हुषार समजे अपल्याला । मराठ्यांचा कच्चा नाहिं पाहिला ॥
 हा शूर समजे अपल्याला । मराठा रे, नाहिं अजुन भेटला ॥
 करुं नको उगा बडबडीला । घोडामैदान आहे नजिक् आला ॥

(चाल ४.)

' जय भवानि ! ' ह्मणुन ऊठले, बाहु फुरफुरले, बंदही तुटले,
 अंगरख्याचे । उसळलें तेज मराठ्यांचें, दुस्मानाच्या
 कर्दनकाळांचें ॥

भवानिनं भक्ति पाहुन, सत्व पारखून, यश देऊन, पालवीलं ।
 मराठ्यांचं नांव गाजविलं, डंक्यावर अजुनि जर्गी राहिलं ॥
 चौक तिसरा ॥ ३ ॥

४.

(चाल ४.)

तोरव्यावरून नाघाला, खान चालला, लिहुन पत्राला, फोडुं पहातो । मावळखोन्यांत पत्रं लीहितो, देशमुख-देशपांडे वळवीतो ॥

(चाल ३.)

खानानं बादशहाला सुद्धाम सांगून ।
 घेतलीं बरोबर कितीं कोरिं फर्मानं ॥
 शिकामोर्तब दरबारिचं त्यांवर घेतलं ।
 खानानं त्यांवर कोणाचंबी नांव घातलं ॥
 कोणा दिली जहागिर, कोणाला सरदारी ।
 देशपांडेपण, कुळकर्णिपण, वतनदारी ॥
 खैरात काय बरसात अशी मांडिली ।
 पैका मोठी जगांत खराब चीज ठरली ॥
 भिष्माचिही बोवडी पैशानं वळविली ।
 कबुलि ही भारतांत तोंडानं त्यानं दिली ॥
 हे तर गरिब, मतलबी, हीन मानव ।
 कितिकांचं शील मग तिथे नीट रहावं ॥
 पांढरे, इंगळे, काटे, घोरपडे ।
 बेदरे, प्रतापराव मोरे, ते खराडे ॥
 बांदल, पिलाजी, शंकराजि मोहिते ।
 केदारजि जेधे, खंडोजी खोपडे ॥

(चाल ४.)

ज्या निमकहराम् फितुरिनं, स्वजन बुडवून, तसे रडवून, नष्ट केले जाण । आनंदवनभूवन केलं वंराण, सदाची आम्चि बावेदारिण ॥

ती अमुचि उठलि वैरिणं, दावा साधुन, नीच फितुरीनं,
दिले नेऊन । इत्के जण शत्रुला मिळवून, नशिब हें हिंदभूमिचं
जाण ॥

(चाल २; “कृष्णावतारा”-ची धाटणी.)

सारे परी नीच नसतात । ह्यणुनि हें जग चालत ॥
भाउ केदारजि जेध्याचा । कान्होजिनाइक नांवाचा ॥
होता देशमुख कारीचा । होता सच्चा तो इमानाचा ॥
होता पक्का तो शब्दाचा । होता शिपाइ तो स्वराज्याचा ॥

(चाल १; “दरबार”-ची धाटणी.)

त्यानं सांगितलं साफ भावाला । ‘नाहिं येणार खानाच्या बाजूला ॥
खान स्वर्ग काय देईल ? । काय इथें दळिंद्र येईल ? ॥
नकाचा रस्ता तुहिं धरिला । अहि पाहूं स्वराज्य-देवाला ॥
अहि रक्षुं अपुल्या धर्माला । हे प्राण दिले शिवाजीला ’ ॥
शिवाजिच्याकडे तो राहीला । वळविलं समूद्या देशमुखांला ॥
अवसान् दुपट् आलं शिवाजीला । प्यार तो त्याला फार झाला ॥
प्रतापगडाकडे राजा वळला । खान सोडी पुण्याच्या रोखाला ॥
गांठायाला प्रतापगडाला । खान् वाईवर येउन् बसला ॥

(चाल १.)

आलि खडाजंगिची वेळ, दोघेहि सबळ, आपुलालं दळ । घेउन
ठाकले समोर युद्धाला । पाणि नाहिं राहिलं प्रजेच्या तोंडाला ।
कौतुक झालं स्वर्गि देवांला ॥ चौक चवथा ॥ ४ ॥

(चाल १.)

डोंगर कठिण पाहिला, मनामंघि भ्याला, किर् रानाला ।
 काळावाणी प्रतापगड पाहिला । मराठा तशांत समोर लढायाला ।
 लढाईचा बेत खानानं सोडिला ॥
 वेळ ही फजीतिचि साची, प्रतिज्ञा दरबारिची, खोटी व्हायाचि ।
 शिवाजी मुस्क्या बांधुन आणायची । होति जी मूळ बुद्धि
 कपटाची । पक्कि ती होय पुन्हां खानाची ॥

(चाल ३.)

कृष्णाजि भास्करा वकिल ह्मणुन धाडिलं ।
 मायावी निरोपा खानानं पाठविलं ॥
 'अहो, राजा शहाजी जिगरदोस्त आमुचा ।
 दरबारांत नाहिं दुजा दोस्त असा कुणि माझा ॥
 बेटा ! बेटा ! शिवाजीराजा ! चुलता मी तुझा ।
 काकाला येउन् ह्या भेट, हेत फार माझा ॥
 भिउं नको, नाहिं मी नाशाला तुझ्या आलों ।
 दरबाराचा-तुझा दोस्ताना कराया पातलों ॥
 कधि येतो भेटिला, सांग माझ्या वकिलाला ।
 गोष्ट असे साधि, ये, भेट तुझ्या काकाला ' ॥

(चाल ४.)

शिवाजिनं कपट वळखुन, विचार करुन, धोरण बांधून, पंताजि
 गोपिनाथ । वकिल पाठवि खानाच्या गोटांत, कराया
 चोरावरतिबी मात ॥

(चाल ३.)

भेटाया जायाचं शिवाजिनं कबुल केलं ।
 खानाला वाढलं सावज गवसलं ॥

खान मोठा खुषीनं हरीखून तो गेला ।
 शक्तिचा आपल्या गर्व मोठा खानाला ॥
 आलाच हातिं शीवाजि वाटलं त्याला ।
 साफसफा करुन शिवाजिनं रस्ता त्याला दिला ॥
 पण येकच ठेविली वाट, बाकि बुजविल्या ।
 मोठं शिविर बांधिलं कोयनेच्या तीराला ॥
 पारगांवीं दुकानं लाविलिं नानापरीं ।
 नाहिं उणं केलं शिवाजिनं कांहिं पाहुण्चारीं ॥
 भेटिसाठि मंडप शिवाजिनं करविला ।
 तो पसंत झाला खानाच्या वकिलाला ॥
 मखमली गालिचे, किनखापी छत त्याला ।
 मोत्याच्या झालरी, थाट फार तो केला ॥
 पारगांवीं खान तो येऊन राहिला ।
 फार उत्सुक झाला शिवाजिला भेटायाला ॥

(चाल १.)

चालला अपुल्या पायानं, ओढिला काळानं, ओढिला देवानं ।
 दुष्ट तो दंड पुरा करण्याला । स्वराज्याचा दिवा जळत ठेवायाला ।
 हिंदुचं नांव जर्गी राखायाला ॥

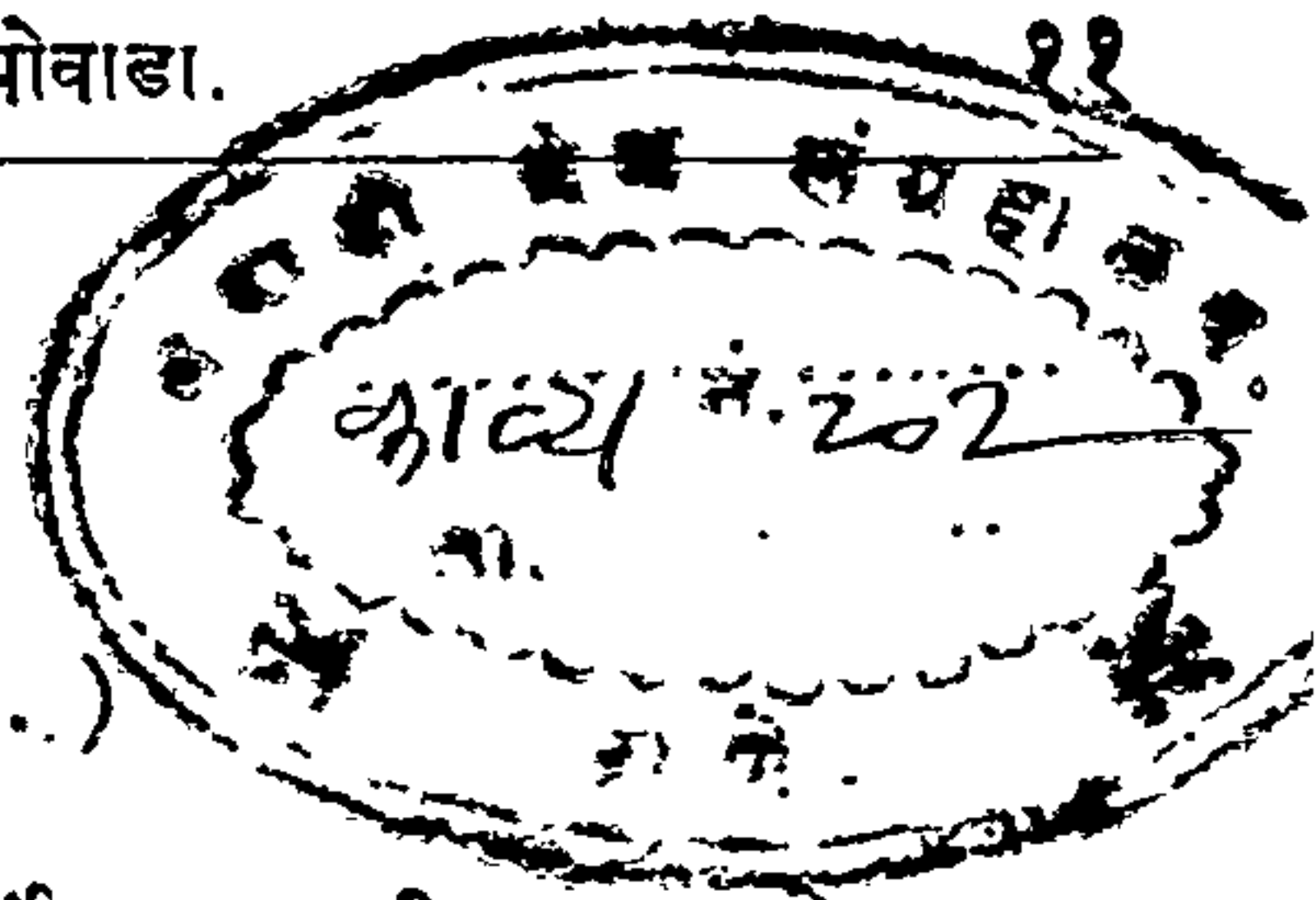
लोक ते नवस करिती, घाव रमापति, अमुचा छत्रपति । राखि
 सुखि इडापिडा टळुनिया । विजयि तो युद्धि होउनीया ।
 कलीजा तो अमुचा वांचुनीया ॥

देवा ! दे अमूचं औक्ष त्याला, शिवाजिराजाला, पालनवाला ।
 आलम् दुनियेला दयाळु झाला । देवानं त्राता पाठवीला ।
 आमूचं दे देवा । औक्ष त्याला ॥

जप-तप-होम-अभिषेक, करिति कित्येक, माती एक ।
 औक्ष दे अमुच्या शिवाजिराजाला । एकला अमुचा पालनवाला ।
 स्वधर्माला तसाच पहा स्वराज्याला ॥ चौक पांचवा ॥ ५ ॥

६.

(चाल १.)

पंधराशें एक्यैशि शकांत, मार्गशीर्षांत, सप्तमी शुद्ध । होता त्या
रोजि पहा गुरुवार । आज तो भेट भयंकर होणार । देवा रे !
कोण आज जितणार ? ॥

तो दिवस भयंकर फार, तव्हा घरोघर, पुशिति तरवार । युद्ध
घनघोर आज होणार । कितीकांचं औक्ष आज सरणार । एखांदा
हसल, बाकि रडणार ॥

तांबडं पहाटे फूटलं, देव-दैत्यांतलं, युद्ध नभिं झालं । रक्त सांडलं
त्यानं रंगलं । गगनमंडळ लाल झालं । असंच त्या दिवशिं
मना भासलं ॥

(चाल ३.)

मोठ्या प्रभातकाळीं राजा तो ऊठला ।
स्नान करुन भक्तिनं पूजी तो शंभुला ॥
भवानिला प्रार्थुनी, वंदी तो मातेला ।
काय होणार आज हें ठाउक एक देवाला ॥
निरवानिरव करुन सर्वांचा निरोप घेतला ।
सद्बार्हन्नि अठवण झाली हो राजाला ॥
नुक्ती मरुन दोन महिनेच काळ लोटला ।
राजा सिंह छातिचा, तसाच दावि मनाला ॥
राजा असुन मन जिंकून योगी तो झाला ।
कलिमर्धे जनक हा दुजा होउनी गेला ॥
दानधर्म अखेरचा राजानं सारा केला ।
काय झालं तव्हा जिजाबाईच्या मनाला ॥

हें सांगल अशीं दिलि वाणि देवानं कोणाला ? ।
 गोळा केलं गडाच्या समूद्याची लोकांला ॥
 उभा राहुन सिंह तो गर्जून बोलला ।
 आज होणार काय हें ठाउक एक देवाला ॥
 जर नाहीं पुन्हां हा शिवाजी तुम्हां दीसला ।
 तरि चुकूं नका पण तुम्ही अपुल्या कामाला ॥
 बाल हा उमाजी, नांव ह्याचं पुढं घाला ।
 तुम्ही लढा, मरा, पण सोडूं नका धर्माला ॥
 हिंदवी स्वराज्याचा डोलारा मांडिला ।
 हा तुम्ही शिवाजी वनुन् पाहिजे राखिला ॥
 शिरिं पगडीखालीं शिरस्त्राण घातलं ।
 अंगरूच्याच्या आंत चिलखत त्यानं चढविलं ॥
 वंदिली भवानि-तलवार, खोचि कमरेला ।
 अस्तनींत पट्टा एक घडिचा ठेविला ॥
 घेतली एक कट्यार संगं कमरेला ।
 झालि दुपार, राजा खालि जायाला नीघाला ॥

(चाल २; “पूर्ण चंद्रा”-ची धाटणी.)

संगं घेतलं दोघांला । जिवा ह्याला, संभाजि कावजीला ॥
 मावळा बाका लढनेवाला । रानोरानीं लपुन् ठेवीला ॥
 मंडपाच्या दारिं शिंगवाला । येक आणुन आधिं ठेवीला ॥
 गडावर भरुन तोफेचा । बार ठेविला फक्त काढायाचा ॥
 राजा खालीं येउन पोंचला । खान होता आधिंच आलेला ॥
 दोन जवान त्याच्याबि सांगातं । वाट पहात होते मंडपांत ॥
 राजा आला खानानं पाहीला । बोलावितो आलिंगनाला ॥
 खान पहाड मोठा शरीरानं । राजा पोलाद्, मूर्ति लहान ॥
 पण नाहिं सीमा लातीला । खानाला जाउन भेटला ॥

(चाल २; धावती धाटणी.)

खानानं कपट मांडीलं । महाराजांचं मुंडकं धरीलं ॥
 डाव्या खाकेंत धरुन दाबीलं । कट्यारिनं कुशींत मारीलं ॥
 होतं चिखत्, झाला बचाव । महाराष्ट्राचा वांचला देव ॥
 महाराजांनीं कपट ताडीलं । झट् कट्यारिनं भोसकीलं ॥
 फाडिली कूस खानाची । आंतडीं बाहेर आलिं त्याचीं ॥
 “ दगा ! दगा ! ” खानच ओरडे वा । चोराच्या उलट्या ह्या बोंबा ॥
 खानाची पकड ढिलि झाली । महाराजांनीं मान सोडवीली ॥
 उडी एकदम दूर घेतली । भवानी तलवार उपशीली ॥
 खानबी जबर तो मोठा । किति लढाया पाहिलेला होता ॥
 आंतड्या पोटांत दाबीत । डेविला त्यांवर येक् हात ॥
 उजव्या हातानं तरवार काढीली । शिवाजिवर चाल पुन्हां केली ॥
 महाराजांनीं चपळाई केली । अशि भवानि ती चालवीली-॥
 जानवं तिरपं कापीलं । खानाचं धड खालिं पडलं ॥

(चाल २; “ दरबार ”-ची धाटणी.)

धावले खानाचे लोक । धावले शिवाजिचे लोक ॥
 कापाकापी जबर माजली । मखमली बिछाडत् भिजली ॥
 महाराजांनीं पट्टा काढीला । दुसऱ्या हातीं घेतलं भवानीला ॥
 दोहों हातीं लढत चालले । काळावाणीं दिसूं लागले ॥
 फिरे पट्टा, शिवाजि, तरवार, । कोण कुठें ? कसं कळणार ! ॥
 झाले तिन्ही जणू एकरूप । तेजाचा फिरे एक लोट ॥
 शत्रुच्या मधें घूसले । वाट काढुन् बाहेर पातले ॥
 दारिंच्या शिंगवाव्याला । सांगितलं शिंग फुंकायाला ॥
 गरजलं शिंग जोरानं । गर्जलं सारं हो, रान ॥
 तें ऐकुन तोफ गडडली । दरीं खोरीं रानं हादरलिं ॥
 झाडिच्या बाहेर नीघाले । ‘ हरहर महादेव ! ’ गर्जले ॥

बोललं सारं तें रान । काळाचं तोंड होऊन ॥
 गजबजे पहाड रानोमाळ । फाटलं शत्रुवर आभाळ ॥
 मराठ्यांनीं चाल झड केली । लांडगेतोड भयंकर केलि ॥
 नेस्तनावूद् फौज खानाची । पांच प्रहरांत केलि हो, साचि ॥
 हिरेमाणकं, रोकड, किति गावली । उंट, हत्ति, घोडें, सांपडलीं ॥
 महाराजांना लूट लई मिलली । शडावर त्यांनीं ती नेली ॥

(चाल १.)

दुंदुभी गगनिं गरजला, हरिख देवांला, टाकिति पुष्पांला । हरिख
 झाला सम्या धरित्रीला । अवतरला पालनवाला । दुष्ट तो
 पुरा दंडियेला ॥

स्वराज्याचा दिवा वांचविला, ज्याला फुंकायाला, अफजुल्ला
 आला । वधुन त्याला हिंदु जिता राखिला । पराक्रम जगांत
 गाजवीला । शिवाजिचा झाला बोलवाला ॥

(चाल ६; कटाव; “ ब्रह्मवंशि० ”-सारखी.)

गेलि खबर् विजापुरांत, बादशहा होता दरबारांत, मारी
 कपाळावर हात. सोडी आपुलं तखत, उठुन गेला जनान्यांत,
 किति वसला हो रडत, त्याला नाहिं सीमा । नाहिं सीमा हो ।
 कळला शिवाजिचा महीमा ॥

वातमि गेली जनान्यांत, बडीसहेबिण् दांत खात, चोळी
 हातावर हात, गेलि किंकाळि नभांत, धरणीवर अंग टाकित्,
 नाहिं अन्नपाणि घेत, तीन दिवस असे जात, किति तळमळे ।
 तळमळे हो । असे पाप देत पडताळे ॥ चौक सहावा ॥ ६ ॥

७.

(चाल १.)

औरंगजेब मेढाकुटि आला, धाक विजापुराला, रक्षि धर्माला ।
हिंदवी स्थापि स्वराज्याला । तयार पुन्हां गुरुसि राज्य
अर्पायाला । असा तो योगि राजा झाला ॥

काल झाला येउनी गेला. मूरलीवाला, कर्मयोग मळला ।
शिवाजि-रामदास घेति जन्माला । कर्मयोग पुन्हां उद्धरीला ।
धर्म हा पुन्हां जिता केला ॥

कमि नाही कधिहि युक्तिला, तसा शौर्याला, तसा वैराग्याला ।
नीति पुन्हां सांभालुनी राहिला । असा सांगा दुजा कोण झाला ।
तोड जगि नाही शिवाजीला ॥

महिवरीं कितिहि झाले जरी, थोर थोर तरी, शिवाजिचि
सरी । कुणालाहि नाही कधिहि येणार । शिवाजि तो शिवाजि
सदा रहाणार । दुजा नाही असा कधिहि होणार ॥

संकट आज राष्ट्राला, सुचे न कांहि त्याला, शोधित मार्गाला ।
शिवाजिचा दाखला मला अठवला । आणुन तो आहे समोर
मांडिला । ' जशाला तसं ' तत्व मुळ त्याला ॥

ये रे, ये रे, शिवाजिप्रभु ! ये रे, पुन्हां जन्म घे रे, स्वधर्म तारी
रे । स्वराज्य पुन्हां आज स्थापुनीया । अह्मांसि पुन्हां तारि,
येइ राया ! । तुझ्याविण कोण अह्मां जगि ह्या ॥

ह्मणुनिया शिवाजि ! धावुन ये रे, तूच अमूचे सारे, बंधु-सोयरे ।
तुझ्याविण कोणि नाही आह्मांला । हांक मग माहं दुजा
कोणाला । धरीतों ह्मणुनि तुझ्या पावलां ॥

दिनरातीं आटुनि रक्ताला । पीळ आंतड्याला, सोसुन त्रासाला ।
स्वराज्याचा डोंगर उभा केला । तुवां तो अमुच्या हातिं
दीला । करंटे अह्मि तो गमावीला ॥

अंत नाहीं तुझ्या गूणाला, कितीही केला, अपुरा राहीला ।
पोवाडा जो जो तुझा झाला । जो जो कुणि कशाहि कविनें
केला । जो जो वा होइल पुढच्या काळाला ॥

पोवाडा माझा संपला, कवनकार थकला, गाणारा दमला ।
शेवटीं विनति एक पायांला । पूर्वि तूं जसा अह्मां पावला ।
आज पुन्हां पाव अशा समयाला ॥

माझ सुदाम्याच हे पव्ह, पाखडुनि खाव, कुठं न टोचाव ।
सुजनजन चतुराच्या टालुला । शिवाजिच्या वंदीतों पावलां ।
पवाडा अर्पीतों हा त्याला ॥

कविभूषण बलवन्तानं, वन्हाडि कवीनं, कवन करून । गुंणी
पाहून अनन्तशाहिराला । पोवाडा दिला ह्मणायाला । शिवाजिचं
स्मरणपुण्य साधायाला ॥ चौक सातवा ॥ ७ ॥

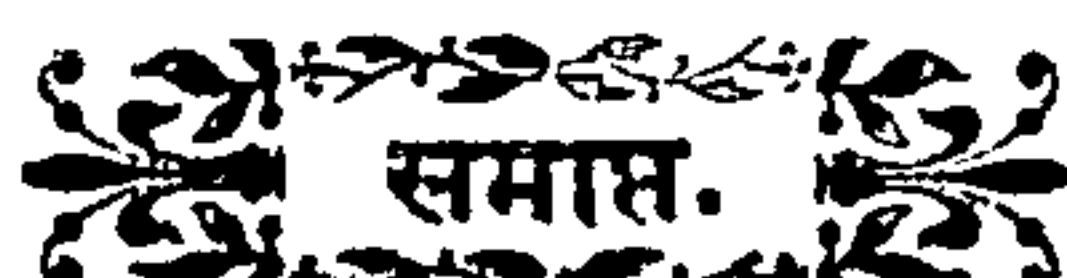
3263

REFBK-0003983

REFBK-0003983

१, खोडाळा, जि० ठाणे, येथील रहाणारे, व नाशिकच्या “महाराष्ट्र-शाहीर-
मंडळा”-चे एक प्रमुख कार्यकर्ते, प्रसिद्ध शाहीर श्री० अनंत विष्णु मुळे ह्यांना
उद्देशून हा चरण आहे. इतरांनी ह्मणण्यासाठी पाठभेद—फार प्रेमानं
सर्व शाहिरांला ।

अखेरची विनवणी.

पोवाडा माझा संपला, कवनकार थकला, गाणारा दमला ।
शेवटीं विनति एक पायांला । पूर्वि तूं जसा अह्मां पावला ।
आज पुन्हां पाव अशा समयाला ॥
